

ממדינה חשמונאית עצמאית לכיבוש רומי וחורבן בית המקדש

רקע לתקופה החשמונאית

עם כיבוש א"י בידי אלכסנדר מוקדון בשנת 332 לפנה"ס, נכנסה ירושלים לתקופה המכונה בשם התקופה ההלניסטית ולהשפעתה של **התרבות ההלניסטית** – שילוב של תרבות יוונית עם תרבויות מזרחיות מקומיות (מצרים , פרס , בבל , סוריה וא"י). תרבות זו שלטה בכל תחומי החיים : מדע, שפה, ספורט ועוד. בתקופה זו נפלו א"י וירושלים בכללה, בחלקם של **הדיאדוכים**, יורשי אלכסנדר מוקדון, ולאחר מכן לסרוגין – תחת שלטוןן של הממלכות **התלמית והסלבקית**, ממלכת בית תלמי, שמרכזה במצרים (198-301 לפנה"ס), ממלכת בית סלבקוס שמרכזה בסוריה. (140-198 לפנה"ס) במאה השלישית לפנה"ס נאבקו בית תלמי ובית סלבקוס על השליטה בא"י. תחילה שלט בית תלמי ומתחילת המאה ה-2 לפנה"ס, שלט בית סלבקוס בא"י, עד לכיבוש הרומי.

מאתיים שנות התקופה ההלניסטית היו בעלות חשיבות רבה להעמקת מרכזיותם של ירושלים ובית המקדש, לביסוס מעמדו הדתי והמדיני של הכהן הגדול ולהאדרת יוקרתו בעיני יהודי א"י והתפוצות. בתקופה זו נהנתה ירושלים, כמו בתקופה הפרסית, **מאוטונומיה**, שלטון עצמאי דתית. חוקי האבות, לפי תורת משה, זכו להכרה רשמית מצד השלטונות והיוו בסיס לחיי הדת והתרבות של האומה היהודית. אולם, בהדרגה חדרו השפעותיה של התרבות ההלניסטית אשר החלה לתת את אותותיה בראש ובראשונה בקרב השכבות הגבוהות של האוכלוסייה ובכלל זה משפחות הכהונה הגדולה. ייסוד **הגמנסיון והאפביון**, מוסדות חינוך ברוח ההלניזם, והשינויים שחלו במשטרה של העיר, בעקבות הפיכתה ל " אנטיוכיה ירושלים ", היו שלב מכריע בתהליך **התייוונותה**, מחיקוי המנהגים היווניים ועד לנטישת היהדות. תהליך זה, שהיה זר לרוח היהודית **המונותיאסטית**, אמונה באל אחד, עורר תסיסה והתנגדות מצד חוגים הנאמנים למסורת אבות ובראשם " **החסידיים** ".

ירושלים עומדת במוקד המאבק הפנימי שניטש בחברה היהודית על דמותה ואופייה של העיר ושיאו – גזירות הדת של אנטיוכוס אפיפאנס. מאבק זה היה גם נקודת מפנה בתולדות ירושלים ובתולדות האומה היהודית בכלל. במהלכו נתחשל ונתגבש מחנה נאמני התורה שהתקומם בהנהגתם של בני חשמונאי ובראשה מתתיהו החשמונאי (אביו של יהודה המכבי). מקור השם **חשמונאים** הוא מהעיר חשמון, עיר מוצאו של מתתיהו. יסודה של תקופה זו במרד החשמונאים שאומנם הסתיים באוטונומיה יהודית ולא בעצמאות מדינית מלאה, אך בהמשך בזכות מאבק עיקש וממושך הצליחו החשמונאים לשחרר את העם היהודי משלטון זרים ולכונן מדינה יהודית עצמאית – ממלכת החשמונאים – שבירתה ירושלים. כשמונים שנה, משנת 142 ועד 63 לפנה"ס נהנתה מדינת החשמונאים מעצמאות מדינית, עד לכיבושה בידי המצביא הרומי פומפיוס. ממלכת החשמונאים היתה הפעם האחרונה ששלט בא"י שלטון עצמאי ומאוחד, אשר לא היווה חלק מאמפריה כלשהי – לפני קום מדינת ישראל.

א. ציוני דרך עיקריים בבניית המדינה החשמונאית וביסוסה

הכרת שליטי בית חשמונאי והשינויים שחוללו בתחומים השונים - קשיים והישגים. (יהודה המקבי , יונתן, יוחנן הורקנוס, אריסטובלוס , אלכסנדר ינאי, שלומציון)

1. קושי פוליטי – דיפלומטי: השליטים החשמונאים נאלצו לתמרן בין הכוחות הפועלים באזור ולהוכיח תבונה מדינית: עם בית המלוכה הסלווקי, עם עמים נוכריים מחוץ ליהודה ועם רומא. המאבקים וההפיכות בבית סלווקוס השפיעו רבות על הממלכה החשמונאית. השליטים החשמונאים העבירו נאמנותם למתחרים השונים שם על השלטון, וידעו לנצל את חולשתו של השלטון הסלווקי. את התערעורתה ניצלו לא רק היהודים, אלא גם הנבטים שהקימו מדינה לאורך גבולותיה המזרחיים והדרומיים של מדינת החשמונאים, היטורים - שבט ערבי שהקים מדינה מצפון לגליל והפארתיים, שהשתלטו על חלקה הגדול ביותר של האימפריה הסלווקית. מתוך מצב זה נבע עיקרון יסודי במדיניות החוץ החשמונאית - תמיכה והתחברות לאותם כוחות באימפריה שלא היו להם שאיפות להתעצמות ושימשו בעיקר כלי-שרת בידי מדינות אחרות. בעיקר התבטא הדבר בהתקשרות עם אותם כוחות, שבת - תלמי היה בדרך כלל החשוב שבהם, אשר התערבו במלחמות הפנימיות בסוריה, ושאפו למנוע את התחזקות הממלכה ועליית מלכים תקיפים על כס המלוכה. למכלול יחסים אלה שייכות גם הבריתות עם רומי, אשר שיתפה פעולה עם החצר התלמית במה שנוגע למצב בסוריה. יהודה היתה, איפוא, במחנה אחד עם אויבי הסלבקים - מצריים ורומי - והפיקה תועלת ממדיניותם המשותפת, אשר ביקשה להחליש את בית סלבקוס.

2. קושי כלכלי: בין היהודים ובין העמים הנוכרים ותושבי הערים ההלניסטיות בארץ ישראל, התנהלה תחרות כלכלית קשה, שגרמה לעוינות בין הצדדים. התושבים הנוכרים סייעו לצבא הסלבקי, כאשר הוא תקף את יהודה. יישוב יהודי גדול היה גם מחוץ ליהודה, והוא עמד במגע מתמיד עם האוכלוסייה הלא-יהודית בחלקיה השונים של הארץ. כבר בראשית תקופת הגזירות נעשו ניסיונות להפעילן גם באיזור השומרון וגם בתחומי הערים ההלניסטיות בארץ. כן עוררו ניצחונותיו של יהודה רוח של מרד בקרב יהודי ארץ ישראל וחששות בקרב הגויים. בייחוד חששו הערים ההלניסטיות מפני מהומות בתחומיהן בשל הצלחות היהודים. איבה וחששות אלה גרמו להתנגשות מזויינות בכל חלקי הארץ. בהן התערבו גם שבטים נודדים שבשכנות, שביקשו להפיק תועלת מן האנדרלמוסיה. בעיקר בני הערים ההלניסטיות נתנו יד לצבא הסלווקי בפעולותיו נגד היהודים.

3. קושי דמוגרפי: בתקופת החשמונאים הלחץ הדמוגרפי ביהודה נוצר כתוצאה מגבולותיה הצרים שלא יכלו להכיל את תושביה, (הדבר השתנה מאז ימי נחמיה שצריך היה לאכלס את ירושלים דלת האוכלוסין). עודפי האוכלוסייה של יהודה היגרו במספרים גדולים לארצות זרות, ובראש ובראשונה למצרים. כך גם היתה ההגירה למחוזות בא"י הסמוכים ליהודה והרחוקים ממנה, שבחלקם התמלאו יהודים ובחלקם ישבו בהם יהודים. אין להטיל ספק בעובדה שחל תהליך של ריבוי האוכלוסייה היהודית בא"י בכלל וביהודה בפרט. האוכלוסייה בארץ גדלה במידה ניכרת, נוצר לחץ דמוגרפי וצפיפות אוכלוסין שדרשו פיתרון מיידי.

התמודדותם של השליטים החשמונאים עם קשייה של המדינה העצמאית (הישגים)

השליטים החשמונאים התמודדו עם הבעיות שעמדו בפניהם, באמצעות מלחמות- התרחבות טריטוריאלית, גירוש הנוכרים או ייחודם והרס מקדשיהם- ובמקביל באמצעות קשרים פוליטיים עם מדינות אחרות ועם רומא שצמחה למעצמה. הם ניסו להשתלב במערך ההלניסטי, הן מהבחינה הפוליטית והן מהבחינה התרבותית.

1.התרחבות טריטוריאלית (הכרות עם המפה של "יהודה" שכללה את מרבית ארץ ישראל)

כל השליטים החשמונאים דאגו להרחיב את גבולות הארץ ומימשו אינטרסים פוליטיים וכלכליים, כמו בכל שאר העולם ההלניסטי בדרך של כיבושים וסיפוחים:

יהודה המקבי - יהודה המקבי ביקש לבטל את הגזרות של אנטיוכוס ה-4 על הדת היהודית, ולטהר את בית המקדש שחיללו המתיוונים בתמיכת המלך. בין השנים 166-164 לפנה"ס יהודה המקבי ניהל קרבות נגד הצבא הסלווקי באזור יהודה, והצליח לשלוט על הדרך לירושלים. יהודה לא הצליח לכבוש את מצודת החקרא בירושלים. בחקרה התרכזו חייל הצבא הסלווקי והיהודים המתיוונים והיא סימלה את ההלניזם ואת השלטון הזר בירושלים.

יונתן - מגמה של התרחבות טריטוריאלית ניכרה כבר בימיו של יונתן שהיה הראשון שכבש שטחים מחוץ ליהודה וצירף אותם למדינה החשמונאית המתהווה. השטחים נכבשו מעקרון ולוד עד צפון יהודה ושטחים בעבר הירדן. ניתנה לו עצמאות חלקית וזה התבטא בשחרור מהעלאת מיסים לשלטון הסלווקי אולם חיל המצב הסלבקי עדיין ישב במצודת חקרא בירושלים.

שמעון - שמעון מיעט לצאת למלחמות אולם הוא כבש שטחים חשובים והושיב בהם יהודים -בית צור, גזר מעוז סלווקי ששלט על הדרך מהשפלה לירושלים ויפו. כיבושיו אפשרו גישה לים כלומר חיזוקה הכלכלי של יהודה באמצעות מסחר בינלאומי. כמו כן יצר רצף טריטוריאלית יהודי מיהודה עד יפו. בימיו מושגת העצמאות המיוחלת לעם היהודי. שמעון היה הראשון שהדגיש את זכותו ההיסטורית של העם היהודי על א"י. אנטיוכוס השביעי תבע משמעון לסגת משטחים ביהודה אולם שמעון סירב לו בטענה שאלו הם שטחי נחלת אבות. הוא מצליח לגרש את חיל המצב הסלבקי ממצודת חקרא ומהמצודה בבית צור. זהו הישג חשוב שסימל את סילוק ההלניזם ואת טיהור ירושלים מטומאה. כמו כן היהודים מפסיקים להעלות מס לסלווקים וטובעים מטבעות משלהם, יחד עם זאת הסלבקים אינם משלימים עם עצמאות מדינית זו ותוקפים את יהודה מספר פעמים.

יוחנן הורקנוס שינה לחלוטין את פני המדינה החשמונאית. הוא כבש כמה אזורים-עבר הירדן המזרחית, שומרון, שכם, אדום ובית שאן. בכך הרחיב את גבולות יהודה מצפון ומדרום עם רצועת חוף במרכז. לכיבושיו הגדולים התלוותה קנאות דתית שבאה לידי ביטוי בהרס מקדש השומרונים על הר גריזים. כתוצאה מכיבושיו השם "יהודה" נהפך לשמה של הארץ כולה.

אריסטובולוס- בנו של יוחנן הורקנוס, יהודה אריסטובולוס, שלט רק שנה אחת אך הספיק להשלים את כיבוש את הגליל מידי שבט הייטורים, בני שבט ערבי נודד שמרכזו היה בדרום לבנון והוא פלש לגליל.

המלך אלכסנדר ינאי היה גדול הכובשים החשמונאים. הוא יצא למסעות כיבושים מעבר לגבולות המדינה היהודית, כנגד מדינות שהיו להן אינטרסים בצמתי הדרכים ובנקודות המסחר המרכזיות. מלחמותיו של ינאי עם הנבטים ניטשו בעיקר על השלטון בדרכי המסחר הבין-לאומי הוא כבש ערים הלניסטיות בעבר הירדן ואת כל ערי החוף ההלניסטיות בא"י, חוץ מעכו ואשקלון. כך הפך החלק המערבי של ארץ ישראל לחלק מהמדינה החשמונאית, עובדה בעלת משמעות כלכלית ומדינית. בימיו הגיעה א"י לשיא התפשטותה

הטריטוריאליזם. הרחבת גבולותיה של ארץ ישראל הובילה לשיפור ניכר בתחושת הביטחון של תושבי הארץ היהודיים, שכן אויביה של יהודה הורחקו ממנה. יחד עם זאת נכבשו שטחים שבהם היה רוב לאוכלוסייה ההלניסטית ובגללם התחזקה האיבה ונמשכה ההתמודדות בין האוכלוסייה הזו לבין האוכלוסייה היהודית. על מנת לשמור על השקט היה צורך בשליחת צבא למקומות הרגישים, לבנות מבצרים ולהחזיק חילות מצב.

שלומציון המלכה - גבולות הממלכה נשמרו כפי שהיו בתקופת אלכסנדר ינאי. שכנותיה נרתעו מלתקוף אותה בגלל עוצמתה הצבאית של ממלכת יהודה. אשתו של אלכסנדר ינאי, לא המשיכה במדיניות הכיבושים. הניסיון היחיד להתפשטות טריטוריאלית בתקופת שלטונה היה הניסיון של בנה, אריסטובולוס השני לכבוש את דמשק, אך הוא נכשל. לאחר מותה פורץ מאבק בין שני בניה על השליטה במדינה החשמונאית, בזמן שהם נלחמים על השליטה, הרומאים מגיעים לשערי א"י, כובשים אותה ומבטלים את עצמאותה המדינית ומשאירים ליהודה חירות מסוימת של שלטון עצמי התלוי ברומאים.

2. גידול דמוגרפי (כולל מדיניות הגירה)

בניו של מתתיהו ביקשו להקים מדינה יהודית עצמאית, מטוהרת מפולחנים של עבודת אלילים, ולכן נלחמו בנוכרים שישבו בא"י. המלחמה שלהם הייתה גם על אופייה של המדינה החשמונאית. החשמונאים (החל מיוחנן) כפו בכוח את ההתייהדות על העמים בשטחים שכבשו, וצירפו אותם אל העם היהודי. ההתייהדות לא הייתה רק פעולה דתית אלא גם לאומית שכן, דת ולאום בעולם הקדום היו במידה רבה משולבים זה בזה. ככל שלעם היתה זהות לאומית חזקה כך הוא התנגד יותר לסיפוח- וככל שהיתה לו זהות לאומית רופפת, כך הוא קיבל עליו את הלאומיות היהודית בקלות רבה יותר. תהליך הייחוד כולו הושלם תוך שני דורות.

יהודה - כבר בהנהגתו של יהודה המכבי התנהלו מלחמות שנועדו לקבוע את אופייה היהודי של א"י. יהודה נלחם ביישובי הנוכרים באזור שפלת החוף ובאזור הגליל והגלעד. באזורים אלה פרצו סכסוכים בין יהודים לבין שכניהם הנוכרים.

שמעון - שמעון נקט במדיניות של טיהור ארץ ישראל על ידי גירוש תושבי יפו וגזר ויישוב יהודים במקומם. שמעון היה הראשון שהדגיש את זכותו ההיסטורית של העם היהודי על א"י. הוא לא הסכים להתבטל בפני אף שליט זר שתבע ממנו לוותר על שטחים. הוא ראה בהם נחלת אבות שנלקחו על ידי אויבי היהודים וכיבושם היה בבחינת השבת זכותם של היהודים על שטחים אלה.

יוחנן הורקנוס - צבאו של יוחנן הרס מקדשים כפי שעשו יהודה, יונתן ושמעון. אולם בניגוד לשמעון אביו, שגירש את התושבים הנוכרים והושיב במקומם יהודים, נקט יוחנן במדיניות חדשה - מדיניות גיור.

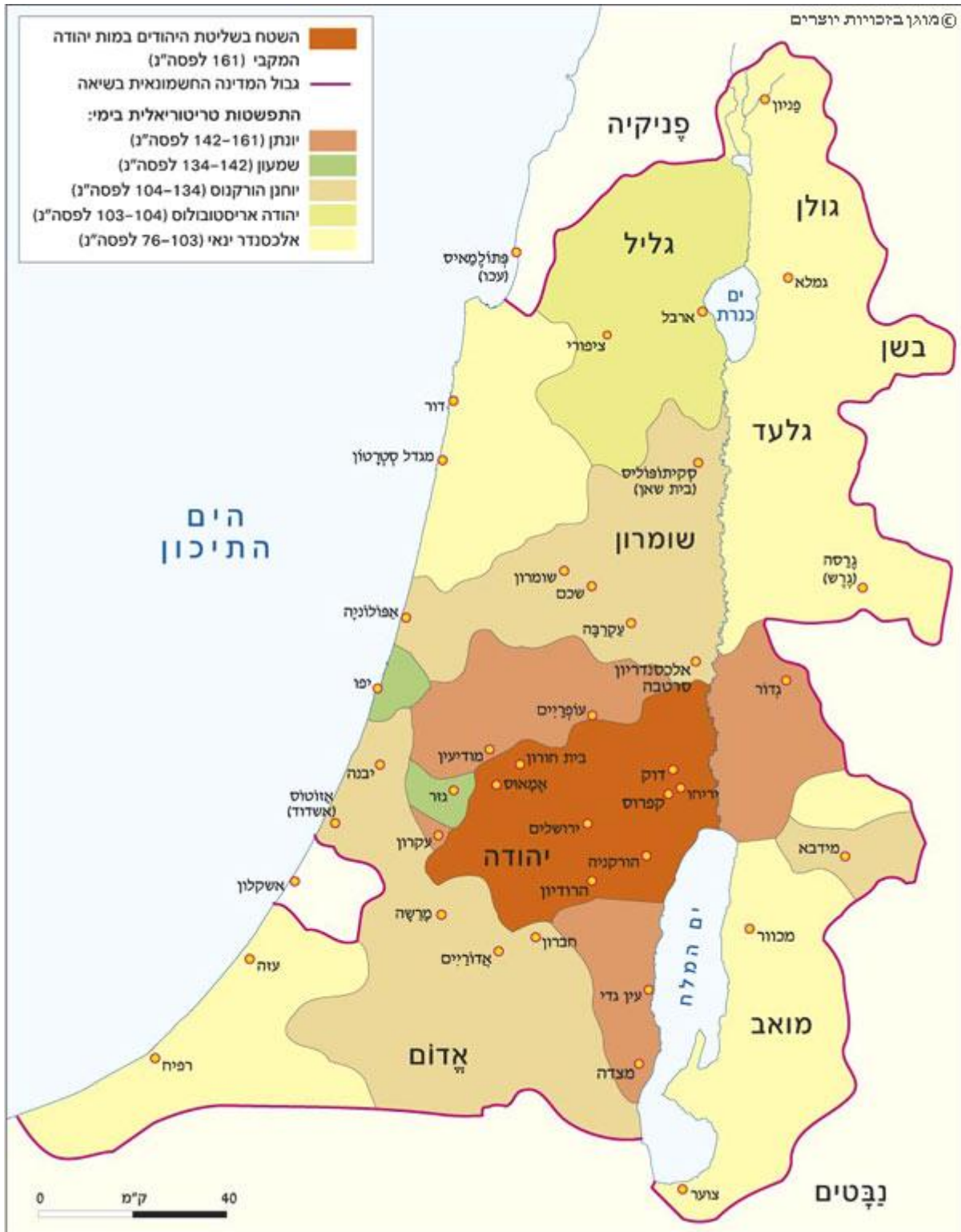
יוחנן כבש את אדום תוך כיבוש עריה הראשיות - מרשה ואדורה. הוא חייב את תושבי אדום להתגייר מפני שהאמין כי תושבי הארץ צרכים להיות יהודים ואין מקום לעמים אחרים. כפי שהיה במדינה ההלניסטית (ההלניזם דגל בטשטוש גבולות וביטול המדינה הלאומית). אדמת הארץ קדושה ולכן יש לגייר את תושביה. בכך רצה יוחנן לייחד את היהודים ולהבדילם מהנוכרים. קיים ויכוח לגבי גיור האדומים. יש הסבורים כי האדומים היו נוחים להתגייר משום קירבתם התרבותית ליהדות, כלומר, הם קיימו מנהגים דומים של היהדות דוגמת ברית המילה, שהונהגה בקרב כל העמים השמיים. כמו כן הסכמתם לגיור הייתה על רקע רצונם להשתחרר מהשעבוד של הערים ההלניסטיות. לעומת זאת, יש הסבורים כי האדומים גיירו בכפייה. האדומים שגיירו הפכו לחלק מהאוכלוסייה היהודית וחלקם תפסו עמדות מפתח בממלכה החשמונאית. אדומים שסירבו להתגייר הוגלו.

יוחנן כובש את שכם. בשכם הר גריזים היה מקדשם של השומרונים שטענו כי הם יהודים לכל דבר. מקדשם של השומרונים התחרה עם מקדשם של היהודים בירושלים. כל אחד מהצדדים טען כי המקדש שלו הוא המקדש האמיתי, ע"פ התורה. יוחנן הרס את המקדש בטענה כי אין שני עמים יהודים ואין מקום לשני מקדשים. הוא לא כפה גיור על השומרונים כי הם ראו עצמם יהודים וקיימו את מצוות התורה.

יהודה אריסטובלוס - אריסטובלוס כבש את הגליל העליון וגייר את היטורים תושבי האזור. היטורים היו ערבים במוצאם וגיורם עבר בשקט ובהסכמה מכיוון שהיו ממוצא שמי והיתה קרבה תרבותית ליהודים. בנוסף הם סבלו מהצקות של הערים ההלניסטיות ולכן העדיפו להתגייר ולקבל חסות מהיהודים. הגיור יצר רצף טריטוריאלי יהודי באזור. היו שם כפרים יהודים וכפרים ערביים מעורבים והכיבוש החשמונאי יצר איחוד שלטוני.

אלכסנדר ינאי - בתקופתו התחזקה הגישה שכל א"י היא אדמת קודש. בניסיונותיו לגייר את היוונים, תושבי הערים ההלניסטיות ניתקל ינאי בהתנגדות עזה מצד תושביהן שגילו איבה עמוקה כלפי היהודים ותרבותם. תושבי כל הערים שנכבשו על ידי אלכסנדר ינאי אולצו להתייחד, לא לפני שהרס את הערים. מי שלא הסכים להתגייר גורש. ינאי המשיך למעשה את דרכו של יוחנן הורקנוס, אשר גייר את האדומים. מדיניות הגיור הייתה מבחינת צעד הכרחי לביסוסה של המדינה החשמונאית וכלכלתה. כמו כן מדיניות זו נתפסה כצעד הכרחי במסגרת התוכנית להפיכת כל ארץ ישראל ליהודית.

מפת התפשטות אזורי השלטון של בית חשמונאי

מימוש אינטרסים כלכליים בהתרחבות הטריטוריאלית

א.הישגים בחקלאות ומסחר

ההתרחבות הטריטוריאלית הביאה להתעצמות החקלאות היהודית בארץ. משקה של הארץ התבסס בעיקר על חקלאות - גידולי תבואה, נטיעת כרמים ועשיית יין, גידול זיתים וייצור שמן. גם המרעה והדייג שהתפתח במיוחד בסביבת הכינרת, היו חשובים לכלכלת האוכלוסייה.

כיבוש הארץ וההשתלטות על ערי נמל ודרכי מסחר הגבירו את הפעילות המסחרית בקרב היהודים. השליטים החשמונאים העריכו היטב את חשיבות השליטה בהן. כך היה בכיבושה של יפו על ידי שמעון על מנת להשיג פתח לים. שמעון הבין את חשיבותו של המסחר הבינלאומי כמדיניות לשיפור מצבה הכלכלי של יהודה. אלכסנדר ינאי יצא למסעות כיבושים מעבר לגבולות המדינה היהודית, כנגד מדינות שהיו להן אינטרסים בצמתי הדרכים ובנקודות המסחר המרכזיות. מלחמותיו של ינאי עם הנבטים ניטשו בעיקר על השלטון בדרכי המסחר הבין-לאומי. כך נוספו לממלכתו של אלכסנדר שטחים חקלאיים ובעקבות כיבוש הנמלים התפתח המסחר הבינלאומי. מכל מקום היו אלה ימים של רווחה כלכלית ושגשוג לעם היהודי ולשליטיו.

ב.פערים בין לעשירים לעניים

1.מלכות בית חשמונאי הביאה לשינויים במבנה חברתי הפנימי של יהודה, להגדלת הפערים ולעוינות רבה בין המעמדות:

מעמד האצולה- הרכב האצולה ואופייה השתנו במידה רבה. האצולה של התקופה הקודמת הושמדה בחלקה במלחמות הממושכות ביהודה: חלקה הסתלק מן הארץ, לאחר שלא יכול היה להיעזר בסורים שיגנו עליו, וחלק אפילו נשאר בארץ אך איבד את השפעתו הקודמת. לעליית השפעתם של החשמונאים נתלוותה עליית משפחות חדשות, שמהן נוצרה האצולה החשמונאית. אלה שנטלו חלק בפעולות החשמונאים ובמלחמותיהם קיבלו משרות, תפקידים, נחלות ומתנות, והפכו למעמד אצולה חדש. משפחות חדשות שנוספו לאצולה, באו גם מאיזורי הספר והכיבוש של החשמונאים. אחת מהן היתה משפחות אניטיפטרוס, שמילאה תפקידים מרכזיים באדמיניסטרציה ובצבא של החשמונאים. חלק גדול מן הקרקעות עבר לידי השליטים, מהן הם נטלו הכנסות גבוהות יותר באשר עובדיהן היו אריסים ולא איכרים חופשים. אף האצילים-שרי צבא והפקידים הגבוהים - קיבלו נחלות-אדמה במתנה, לאות-הוקרה או כתמורה לשירותיהם הרבים למדינה המתפתחת. משפחות כהונה חדשות עלו בה לגדולה. גם האוצרות העצומים של בית המקדש היו בשליטתם של הכוהנים הגדולים מבית חשמונאי. הצלחות החשמונאים חיזקו גם את מעמד הסוחרים היהודים ולשכבת העשירים נוספו סוחרים עשירים. עם התעשרותה של הארץ התעשרו גם השליטים החשמונאים.

מעמד האיכרים -

גם מעמד האיכרים היהודי השתפר משמעותית. בחלקים מסויימים של א"י בעקבות הכיבושים הם השתחררו מן הכפיפות לערים ההלניסטיות. כן פתחו הכיבושים החשמונאים איזורי התיישבות והגירה לאוכלוסייה היהודית הצפופה ביהודה, ולפחות למשך תקופה מסויימת נהנו האיכרים היהודים מן האפשרות להתיישב על הקרקע בתנאים נוחים.

מעמד עירוני -

בהתעוררות הכלכלית הזו לקח חלק גם המעמד העירוני. בעלי מלאכה למיניהם, מובילי סחורות (חמורים וגמלים) ובעלי חנויות ואכסניות היוו חלק נכבד מן היישוב, בעיקר בירושלים. האומנות נחשבה לפרנסה

מכובדת , או לפחות רצויה . מעמד זה של העירוניים התעצם במיוחד בירושלים , שהתפתחה מאד באותה תקופה . ירושלים היתה בירת המדינה , מושב המלך ומקום בית המקדש, שבגללו הפכה מרכז לעולי רגל מארצות רבות . בירושלים פרחו האומנויות למיניהן .

3. הגדלת מיסים

הנטל הכבד של המיסים והמכסים שרבו על התושבים בימי הסלבקים - הוקל . כבר בימי **יונתן** ניתנה לו עצמאות מדינית חלקית וזה התבטא בשחרור מהעלאת מיסים. כך גם , בתקופת **שמעון**, דימטריוס ביטל את המיסים ששילמו תושבי יהודה. אולם , לא ייתכן שגביית המיסים נפסקה כליל , ובאשר למכסים ברור שהחשמונאים גבו אותם בערי הנמל . בנוסף , החל בתקופת שלטונו של **יוחנן הורקנוס** השתנה הרכב הצבא מצבא מתנדבים לצבא שכירים . גיוס הצבא נמשך גם בימי **אלכסנדר ינאי**. מלחמותיו היו קשות , ממושכות ויקרות הוצאות המלחמות ואחזקת הצבא השכיר חייבו הטלת מיסים כבדים על העם , נטל שהכביד מאד על האיכרים והגביר את הנתק בין הצבא לבין העם. הכבוד והשלל נפלו לידיהם של קציניו הצדוקים מבני האצולה. גם המלכה **שלומציון** המשיכה להעסיק צבא שכיר , ואף הגדילה אותו כדי שתוכל לשלוט על ממלכתה הגדולה.

3.קשרים פוליטיים עם בית סלבקוס , מדינות אחרות רומא

השליטים החשמונאים נאלצו לתמרן בין הכוחות הפועלים באזור :

יהודה המקבי -

ההתנהלות מול בית סלבקוס :

ההצלחות המסחררות של יהודה ושמעון הכריחו את ליסיאס , שהיה האפוטרופוס של המלך הצעיר אנטיוכוס ה-5 ושליט המדינה בפועל , לצאת שוב להילחם ביהודה. ליסיאס כבש את בית צור , עלה על ירושלים ושם מצור על יהודה שהתבצר בהר הבית . דומה היה שגורלו של יהודה נחרץ . אך ליסיאס לא יכול היה לעמוד במצור ממושך כי המצב בסוריה תבע את נוכחותו . יתר על כן, פיליפוס , שר צבא אחר , ביקש באותו זמן להשתלט על המדינה . לכן נאלץ ליסיאס להגיע לידי הסכם עם יהודה ולשוב לסוריה . מכאן יכולים אנו לעמוד על זיקת הגומלין בין קשייה הפנימיים של האימפריה הסלווקית לבין הצלחת היהודים.

ההתנהלות מול רומא :

עם עליית דימטריוס למלוכה בסוריה ב 162 לפנה"ס , חלה הרעה במצבו של של יהודה המקבי . דימטריוס ביקש לכוון מחדש את ממלכת אבותיו ונלחם במרץ במורדים שקמו נגדו . יהודה הבין שכדי להמשיך להיאבק בבית סלווקוס עליו לטפח קשרים מדיניים . לאור קשיי מצבו ניסה לחזק את מעמדו על ידי כריתת ברית עם רומא . רומי הרבתה לכרות בריתות עם ערים ומדינות באסיה ואין פלא שהיא הסכימה לכרות ברית עם יהודה , בייחוד על רקע היחסים המתוחים בינה לבין דימטריוס . רומי לא הכירה בשנים אלה במלכותו . עיקרה של הברית הוא הכרזה על נייטרליות אוהדת ועזרה הדדית במקרה של מלחמה .

יונתן -

ההתנהלות מול בית סלבקוס :

בשנת 157 לפנה"ס הגיע לשיאו המאבק הפנימי בחצר המלוכה הסלבקית בין דימטריוס לאלכסנדר בלס . יונתן ניצל את בעיות הפנים שלטוניות בממלכה הסלבקית וקיבל את הצעותיו של בלס בתמורה לתמיכתו .

יונתן הפך למקובל על משפחת המלוכה הסלבקית, והחיכוכים בצמרת השלטון הסלבקי הביאו לכך שהתמנה ל"רע המלך" (אוהב של המלך), שר הצבא- כנציג סלבקי ביהודה ולכוהן גדול. ניתנה לו עצמאות חלקית וזה התבטא בשחרור מהעלאת מיסים לשלטון הסלבקי אולם חיל המצב הסלבקי עדיין ישב במצודת חקרא בירושלים.

ההתנהלות מול מדינות אחרות ורומא:

יונתן היה גם דיפלומט שהבין את הצורך בקשירת קשרים עם כוחות שיוכלו להרתיע את הסלבקים, ויתרמו לחיזוק מעמדה של יהודה. יונתן יצר קשרים טובים עם בית תלמי במצרים, וזאת על מנת להבטיח את חוזקה של יהודה מכיוון דרום. פעילות דיפלומטית אחרת של יונתן באה לידי ביטוי בקשירת קשרים עם ספרטה, קשרים שהיו קיימים יותר ממאה שנה קודם לכן בין היהודים לספרטה. ספרטה היתה מדינה רבת יוקרה באותה תקופה, מה גם שהיתה מקורבת ביותר בזמנו לרומא, והיה זה טבעי שיחודש קשר היסטורי בין שתי מדינות שנמנו אז עם מדינה ידידה של המעצמה הרומית. הצעד החשוב ביותר של יונתן היה חידוש הברית עם רומא, שהייתה גורם שהרתיע את הסלבקים באופן רציני ביותר.

שמעון -

ההתנהלות מול בית סלבקוס :

שמעון כמו אחיו יונתן מנצל את חולשת השלטון הסלבקי כדי להגיע להישגים מדיניים ובגלל תמיכתו קיבל מהמלך דימיטריוס השני את האישור להיות מנהיג יהודה. דימטריוס ביטל את המיסים ששילמו תושבי יהודה לממלכה הסלבקית ומשמעותה של החלטה זו הייתה בעיני שמעון מתן עצמאות ליהודה אלא שהמלך הסלווקי לא התכוון להעניק עצמאות אלא רק פטור ממיסים.

ההתנהלות מול מדינות אחרות ורומא:

שמעון קשר קשרים עם המדינות השכנות לצורך השגת מטרות פוליטיות והמשיך במדיניות הבריתות עם מדינות מסביב ליהודה שלהן היה אינטרס אנטי סלבקי. הוא המשיך לקיים את הברית עם רומא שהחל בה יהודה המכבי והמשיך אותה יונתן. כמו כן המשיך בברית עם ספרטה. הבריתות נועדו להוביל להכרה בינלאומית בשלטונו של שמעון ובריבונות היהודית בא"י. אין ספק שהמסחר הבינלאומי ששמעון שאף לפתח, היה חלק מאותה הכרה בינלאומית שאליה שאף.

הורקנוס -

ההתנהלות מול בית סלבקוס :

עם עלייתו לשלטון נאלץ יוחנן הורקנוס להתמודד עם דרישתו של המלך הסלווקי אנטיוכוס ה - 7 לוותר על שטחים שסופחו ליהודה ולשלם מיסים. משסרב יוחנן הורקנוס לדרישה זו, פלש צבא סלווקי אדיר ליהודה והטיל מצור על ירושלים. המצור הכבד ערך שנה ובסופו של דבר, הגיעו שני הצדדים להסכם, כיוון שלא היו ערוכים למצור ממושך. יוחנן שילם למלך הסלווקי 500 כיכר כסף תמורת הפסקת המלחמה והכיר בשלטונו העליון. בעקבות ההסכם בוטל המצור על ירושלים, הצבא הסלווקי עזב את יהודה ושלטונו של יוחנן ביהודה הוכר. עם מותו של אנטיוכוס ה - 7, בוטל ההסדר. תוך ניצול מאבקים פנימיים בממלכה הסלבקית מתחדשת העצמאות המדינית.

ההתנהלות מול רומא ומדינות אחרות :

גם הוא חידש את הברית עם רומא . הוא אף חידש את הקשרים עם בית תלמי המצרי . גיור האדומים והשתלבותם במשרות שלטוניות חיזקו את הרצון לקשור קשרים עם רומא ולכך יש קשר בהמשך , כאשר בעתיד יעלה לשלטון ביהודה המלך הורדוס בן אנטיפטר האדומי.

אלכסנדר ינאי -

ההתנהלות מול מדינות אחרות :

התחזקותה של יהודה בעקבות כיבושי השטחים חיזקה את מעמדה במישור הבינלאומי. היא קשרה קשרים הדוקים עם מדינות שונות. בסופו של דבר רומא לא תרגיש בעתיד מחויבת ליהודים וצבאה יפלוש לארץ ישראל ויכבוש אותה. נראה כי ינאי היה המנהיג החשמונאי הראשון **שלא** חידש את הברית עם רומא. הוא חשש מפני ההתפשטות של רומא במזרח תוך ניצול הבריתות של רומא עם עמים שונים. כמו כן אי חידוש הברית היה בבחינת ביטוי לחוסנה ולריבונותה של יהודה. ינאי יצר קשרים עם הפרתים שהיו אויביה של רומא במזרח. ינאי שמר על קשרים טובים עם קליאופטרה מלכת מצרים. הביטוי ליחסים אלה היה אי כיבוש אשקלון ע"י ינאי, שכן עיר זו הייתה בעלת בריתם של התלמים.

שלומציון המלכה-

רומא הופכת לאויבת החשמונאים כי גם שלומציון הולכת בדרכו של בעלה אך הייתה מתונה במדיניות החוץ . היא לא כבשה שטחים רבים והייתה עסוקה בחיזוק הצבא מול האויבים מבחוץ. לכן, היא לא הותקפה ע"י שכניה. יש לציין כי שלומציון מנעה את סכנת פלישתו של טיגרנס מלך ארמניה, לאחר שפייסה אותו במתנות במקום להתמודד איתו בשדה הקרב. טיגרנס נעתר לצעדי הפיוס שלה ושב לארצו.

4. שינויים במעמד המנהיג ובסמכויותו הפוליטיות והדתיות

הנהגה צבאית למלכות- בראשיתה, היתה ההנהגה החשמונאית הנהגה צבאית, בהמשך הוסיפה לעצמה סמכויות מדיניות .

יהודה- בראשיתה, בימי יהודה , היתה ההנהגה החשמונאית הנהגה צבאית . יהודה המכבי הנהיג את המרד כמפקד צבא מתנדבים ובעזרתו נלחם בצבא הסלווקי .

יונתן- כאשר מת יהודה , עברו הסמכות הצבאית לידי יונתן אחיו וחל שינוי בהגדרת תפקידם של מנהיגי בית חשמונאי , אלכסנדר בלס ביקש כי יונתן יתמוך במלכותו ובתמורה קיבל אישור סלווקי לכהן גם ככהן גדול- סמכות דתית . במינוי זה היה חידוש - משפחת חשמונאי הייתה משפחת כוהנים אך לא משפחת הכהונה הגדולה . בשנת 150 לפנה"ס הורחבו סמכויותיו של יונתן כאשר אלכסנדר בלס מינה אותו למושל יהודה - סמכות מדינית .

שמעון- עם מות יונתן עברו שלוש הסמכויות הללו, צבאית , מדינית ודתית גם לשמעון אחיו . שמעון הכיר בצורך לעגן את מעמדו בהסכמה לאומית מפורשת . בשנת 141 התכנסה בירושלים "כנסת גדולה" של היהודים והכוהנים , אשר מינו את שמעון לנשיא (סמכות מדינית) ולכהן גדול (סמכות דתית) לעולם עד אשר יקום נביא אמת ולשר צבא (סמכות צבאית). היא אף הורישה את סמכויותיו של שמעון לבניו אך יחד עם זאת , לא העניקה סמכויות חקיקה ושיפוט ואף לא את התואר "מלך". מינויו של שמעון היה בהסכמת הכוהנים , חכמי התורה , נציגי המשפחות המיוחסות וזקני בתי האבות — כלל הנציגות הלאומית . בלשון ימינו ניתן לומר , ששמעון היה שליט שבא מן העם , שלט למען העם ובהסכמת העם . שמעון נעזר כנראה במוסדות המסורתיים שייצגו את כלל האוכלוסייה ונקראו " חבר היהודים (אסיפת

העם), "ובבית הדין — "בית דינו של חשמונאי" — הוא בית הדין הגדול שנקרא אחר כך סנהדרין. להחלטה של "חבר היהודים" היתה חשיבות רבה ומיוחדת. היא העניקה בסיס חוקי להמשך שלטונו של בית חשמונאי: עד ההחלטה הזאת לא נבחרו החשמונאים למנהיגים על ידי העם בהליך חוקי ומקובל. הסכסוך המתמשך עם מלכי בית סלבקוס הוא שביסס את הנהגתם. משלב זה, שושלת חשמונאי שלטה בתוקף החלטת "חבר היהודים".

יוחנן - בנו של שמעון המשיך לקיים את מעמד השלטון כנשיא, מפקד צבא וככהן גדול.

יהודה אריסטובולוס - בנו הבכור של יוחנן הורקנוס, ערך שינוי רב משמעות במעמד ההנהגה החשמונאית, בנוסף לסמכויות הצבאיות, דתיות ומדיניות בהן החזיק. יהודה כנראה היה הראשון מבני בית חשמונאי שהכתיר עצמו למלך. מעשה זה היה מנוגד למסורת היהודית שקבעה כי מלך הוא רק מי שמוצאו מבית דוד.

אלכסנדר ינאי - נהג כמו אחיו יהודה אריסטובולוס. ינאי הכתיר עצמו למלך והרחיב את סמכויותיו גם לתחומי החקיקה והשיפוט. במעשים אלה הפר את החלטת אסיפת העם מימי שמעון. הוא מאחד את משרת הכהן הגדול, המצביא ומשרת המלך והופך למלך הלניסטי במובן שהוא הופך למקור החוק והמשפט והוא מעל החוק, בניגוד למצב קודם בו החכמים הפרושים היו מקור החוק והמשפט. ינאי מבטל את "חבר היהודים", בו ישבו גם מחכמי הפרושים, והוא היה מכשיר לשיתוף העם בשלטון, להבטחת זכויותיו ולהגבלת שלטונו המוחלט של המלך.

שלומציון המלכה - לאחר מות ינאי עבר ניהול הממלכה לידי אשתו, שלומציון אלכסנדרה, וגם היא כיהנה כמלכה. את הכהונה הגדולה היא מסרה להורקנוס ה-2, בנה הבכור, ואת פיקוד הצבא - לארסטובולוס השני, בנה הצעיר. חלוקת הסמכויות בין הבנים אפשרה הפרדת רשויות בין הכהונה הגדולה למלוכה. לאחר מותה פורץ מאבק ירושה בין שני בניה שהביא לסופה של שושלת החשמונאים.

5. היחס להלניזם

השתלבות במערך ההלניסטי מבחינה פוליטית ותרבותית

מניע מרכזי להתקוממות בית חשמונאי כנגד השלטון הסלבקי היה ההתנגדות לתרבות ההלניסטית, שעימה היה מזוהה השלטון. הנהגה שהחלה במרד נועז נגד שלטון זר ותרבות זרה, אימצה במרוצת הזמן כלים, שהיו אופייניים להם ושנראו מועילים להשגת מטרתיה שלה. במילים אחרות, ההתמודדות עם קשיי המדינה והשמירה על עצמאותה הביאו לאימוץ סממנים הלניסטיים מובהקים. מתקופת שמעון ועד ימי שלומציון המלכה אנו עדים לתהליך של תמורה באופי המדינה בכיוון של התחזקות צביונה ההלניסטי. אם כבר בימי יונתן ושמעון אנו מוצאים ביטויים לחיקוי מנהיגים הלניסטיים שונים, שהרי אלה הולכים ומתחזקים במרוצת הזמן. עקב כך גבר המתח בין הנהגה זו לבין חלק מבני עמה, שהמצאיות החדשה שנוצרה לא הלמה את ציפיותיהם. (על המתחיות בין הפרושים להנהגה נלמד בהמשך)

מאפייניה ההלניסטים של המדינה החשמונאית:

אגיוס חיל שכירים - הצבא במדינה החשמונאית היה צבא לאומי שהתבסס על כוח התנדבותי מקומי, למשל בימי יהודה המכבי היה זה צבא איכרים שחזר לשדותיו בתום לחימה. עם הזמן החלו החשמונאים להחזיק חיל שכירים, ביטוי בולט לאופייה ההלניסטי של המדינה החשמונאית. יוחנן הורקנוס היה

הראשון שהביא לארץ שכירים לצבאו. נשאלת השאלה איך יכול להיות שדווקא הורקנוס, שהיה נאמן למסורת ישראל ורצה בייחוד הארץ, הביא צבא שכירים בעל צביון הלניסטי לארצו. סתירה זו ניתנת להסבר בכך שהחשמונאים לא ראו סתירה בעצם היותם נאמנים ליהדות ולהלניזם גם יחד. שני כוחות אלו- יהדות והלניזם יכולים להתקיים בשלום זה לצד זה. הדבר היה אופייני לתקופתו, כך נהגו כולם, ויוחנן הורקנוס רצה לנהוג כשאר השליטים אשר העדיפו להישען על גדודי שכירים מקצועיים ולשלוט על מרחבים גדולים. המלכים ההלניסטים לא בחלו בשום דרך כדי להשיג את הכסף על מנת לשלם לחילותיהם. יוסף בן מתתיהו מספר, שהכסף לשכירת הצבא מקורו בקבר דוד המלך, אותו פתח יוחנן הורקנוס. בנו, יהודה אריסטובולוס ואלכסנדר ינאי, המשיכו בדרכי אביהם ולקחו חיילים שכירים שחינוכם הצבאי ושפתם הייתה יוונית. הצבא החשמונאי קיבל אופי הלניסטי וניהל את מלחמותיו לפי חוקי תורת המלחמה המקובלים בעולם ההלניסטי.

ב. לקיחת התואר "מלכים" - מגילת היסוד של מדינת החשמונאים נזנחה, ובמקומה הוקם שלטון מלכותי הלניסטי. בניו של יוחנן הורקנוס, יהודה אריסטובולוס ואלכסנדר ינאי נטלו להם גם את כתר המלוכה. כך גם אשתו של שלומציון ששלטה אחרי ינאי. אימוץ כתר המלוכה היה בגדר מנהג הלניסטי מובהק, והמדינה החשמונאית ומלך בראשה, דמותה למדינה הלניסטית. ינאי שהכתיר עצמו למלך והרחיב את סמכויותיו גם לתחומי החקיקה והשיפוט. במעשים אלה הפר את החלטת אסיפת העם (חבר היהודים) בימי שמעון.

בחירתה של אשה לתפקיד מלכה מבטאת את השפעת התרבות ההלניסטית. בבית תלמי הוכתרו נשים למלכות והן ירשו את בעליהן. לעומת זאת במסורת היהודית לא היה נהוג שאשת המלך תירש את המלך, בייחוד כאשר היו להם בנים בוגרים שיכלו להיות היורשים. בניגוד לנוהג היהודי המקובל, בניהם של אלכסנדר ינאי ושלומציון - הורקנוס ה-2 ואריסטובולוס ה-2 - לא ירשו את אביהם. אפשר להניח כי התרבות ההלניסטית השפיעה גם על החברה היהודית, שכן העברת השלטון לידי אישה - מלכה, לא עוררה התנגדות בקרב העם.

ג. קביעת חגים לציון ניצחון צבאי - כבר בימי בניו של מתתיהו החשמונאי, ניתן למצוא סממנים בקליטת תרבות הלניסטית. אחד הגילויים לכך היה קביעת חגים לציון ניצחון צבאי, מנהג שרווח בתרבות יווני. לדוגמא: יהודה ואנשיו גברו על ניקנור, מפקד הצבא הסלווקי. יום הניצחון על ניקנור, י"ג באדר בשנת 161 לפנה"ס, נקבע ביהודה כיום חג לדורות - יום ניקנור. גם יום כיבוש החקרא על ידי שמעון ב- כ"ג באייר בשנת 141 לפנה"ס - נקבע כיום חג לדורות.

ד. אימוץ שמות הלניסטים - יורשיו של שמעון אימצו שמות הלניסטים. יוחנן הורקנוס אימץ לעצמו את השם ההלניסטי הורקנוס. יוחנן, ויתר שליטי בית חשמונאי שהיו אחריו, נשאו שם כפול: הם הוסיפו לשמם העברי שם יווני. השם העברי נועד לציבור היהודי והביע הזדהות עם הדת והמסורת היהודית, ואילו הוספת השם היווני הביעה את הרצון להתקרב אל התרבות ההלניסטית ולזכות בהכרה בעולם ההלניסטי. גם יהודה אריסטובולוס נשא שם כפול. על פי יוסף בן מתתיהו, המלך יהודה אריסטובולוס ה-1 אף הוסיף לעצמו את הכינוי "אוהב היוונים", בהשפעת ההלניזם.

ה. חיי חצר הלניסטית - המשפחה החשמונאית החלה להתנהג כחצר הלניסטית לכל דבר, הם ערכו משתאות, לקחו פילגשים, רדפו אחרי בני ביתם בהם חשדו באי נאמנות. ספר חשמונאים מספר, כי יהודה אריסטובולוס שהכתיר עצמו למלך כדי שיוכל להשתלב ביתר קלות במערך ההלניסטי, הרעיב את אמו למוות והרג את אחיו. ינאי ישב עם פילגשיו שעה שהתלוינים צלבו את מתנגדיו.